

Makale Künyesi (Araştırma): Marttin, V. (2022). Rusya'nın durumunu aktaran 28 ocak 1918 tarihli bir istihbarat raporu. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1116-1141.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1140419>

RUSYA'NIN DURUMUNU AKTARAN 28 OCAK 1918 TARİHLİ BİR İSTİHBARAT RAPORU

Volkan MARTTİN¹

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya'daki gelişmelerin çok boyutlu yapısı hatırı sayılır sayıda çalışmaya konu olmakla birlikte halen farklı bakış açılarıyla konuyu ele alan eserlere ihtiyaç vardır. Değişim ve gelişmelerin doğru okunması, isabetli kararlar alınabilmesini kolaylaştırdığından hareketle puslu savaş ortamında her bilgi ve belge kıymetlenmektedir. Savaşan tarafların birbirleri hakkında düzenli ve doğru bilgiye erişmekte zorlandığı savaş yıllarında kaleme alınan istihbarat belgeleri bu bakımdan önemlidir. Bu bağlamda konuya ilişkin arşivde mahfuz Remzi Paşa'nın 1918 yılının başında Dersaadet'e gönderdiği raporu değer kazanmaktadır. Rapor hâlihazırdaki olayları ve gelişmeleri barındırdığı gibi o zamanki vaziyeti daha önceki yıllarda Rusya'da bulunmuş olan Remzi Paşa'nın anlatımıyla gözler önüne sermektedir. Rapor, Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında Rusya'daki çok boyutlu ve katmanlı değişim-dönüşümü Türk Dünyası özelinde ele almakta, bu süreçteki genel anlayış ve yaklaşım hakkında bilgiler sunmaktadır. Bu bilgilerin Birinci Dünya Savaşı'nın son yılındaki ateşkes/barış görüşmelerinde değerlendirilmek üzere Osmanlı Devleti'nin ilgili makamlarıyla paylaşıldığı anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı dış politikası, askerî istihbarat, Petersburg ataşemiliterliği, Kırım Osmanlı murahhası, Remzi (Avcı) Paşa.

AN INTELLIGENCE REPORT DATED JANUARY 28, 1918 RECOUNTING THE SITUATION OF RUSSIA

ABSTRACT

Although the multidimensional structure of the developments in Russia during the First World War was the subject of a considerable number of studies, there is still a need for works that deal with the

¹ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Doç. Dr. vmarttin@ogu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4264-4838>

subject from different perspectives. Since changes and developments can be read correctly and accurate decisions can be taken, every information and document is valued in uncertain political areas such as war. In this regard, the intelligence documents written in these years, when the warring rivals had difficulty in accessing regular and accurate information about each other, are important. In this context, the copy of Remzi Pasha's report sent to Istanbul on January 28, 1918, which is in the Ottoman Archives (BOA), is a valuable document. The report not only includes current events and developments, but also reveals the situation at that time with the expression of Remzi Pasha, who had been in Russia in previous years. The report deals with the multidimensional and layered change-transformation in Russia in the last years of the First World War with the dimension of the Turkish World, and provides information about the general understanding and approach in this process. It is understood that this information was shared with the relevant authorities of the Ottoman Empire to be evaluated in the armistice/peace negotiations in the last year of the First World War.

Keywords: Ottoman foreign policy, military intelligence, Petersburg attaché, Ottoman delegate of Crimea, Remzi (Avcı) Pasha.

GİRİŞ

Bilgi edinme olarak tarif edilen istihbarat çalışmaları, diplomasi ve siyasette çağlar boyunca vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Savaşan devletlerin birbiri hakkında bilgi edinmesi ise askerî istihbaratın konusudur. Haberin toplanması, değerlendirilmesi, analizi ve yorumlanmasından oluşan istihbarat faaliyetlerinin dikey ve yatay çok boyutlu olacağı açıktır. 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren askerî amaçla yapılan istihbaratta açık kaynak verilerinin kullanılmaya başlanması uluslararası hukuk açısından geçerli ve uygun olmayan casusluk gibi gizli istihbarat girişimlerini azaltmıştır. Uluslararası hukukun modern devletle gelişmesi, devletlerarası ilişkileri zedeleyen ve maliyetli askerî casusluk çalışmalarını gündemden düşürmüştür. 19 ve 20. yüzyıllarda istihbarat faaliyetlerinin gösterdiği gelişme, zaman içinde “kendini gerçekleştiren” bir organizasyonu meydana çıkarmıştır (Yıldız, 2021, s. 17-20). Osmanlı Devleti’nde askerî istihbaratın başlangıcı ve kurumsallaşması diplomatik faaliyetlerdeki gelişmelerin paralelinde ilerlemiştir. Osmanlı Devleti’nin 18. yüzyılın ilk çeyreğinde fevkalade elçilerin hazırladıkları sefaretname ve layihalar, askerî istihbarata yeni bir boyut kazandırmıştır. Yüzyılın sonunda III. Selim döneminde açılan daimi dış temsilcilikler, ancak II. Mahmud döneminde düzene girmiştir. Karşılıklı olarak açılan dış temsilciliklerle birlikte daha güvenilir ve sürekli bilgi edinimi sağlanmıştır. Çalışmanın konusunu teşkil eden Rusya’da ise Türk dış temsilciliği 1857’de St. Petersburg’da açılmış, 1873 yılından itibaren

büyükelçilik seviyesine yükselmiştir. Dış temsilciliklere askerî ataşemiliter (ataşemiliter veya murahhas-ı askerî) unvanıyla subay görevlendirilmesi 1860'lara kadar götürülebilmektedir. Osmanlı Devleti'nde erken tarihli ikinci ataşemiliter görevlendirmesi ise St. Petersburg'a olmuştur. Buraya birinci ataşemiliter olarak Kolağası Ahmed Bey, ikinci ataşemiliterliğe Yüzbaşı Mehmed Efendi atanmıştır. St. Petersburg'da kesintisiz denilebilecek bir şekilde Türk askerî ataşenin mevcut olduğu söylenebilir (Yıldız, 2021, s. 43-49, 260-261)². 1860 yılından itibaren St. Petersburg'da görev yapan ataşemiliter ve ikinci ataşemiliterleri gösteren listede 1909-1911 yıllarında Erkân-ı harp Binbaşı ve Seryaver rütbesiyle Remzi Bey'in olduğu dikkat çekmektedir (Yıldız, 2021, s. 260).

1. REMZİ PAŞA KİMDİR?

Remzi Paşa'nın Millî Savunma Bakanlığı Arşivi'nde Tuğgeneral tasnifinde bulunan 11 numaralı klasör, 342 numaralı dosyada mahfuz kaydına göre tam adı Mehmed Remzi'dir. Saraylı Mehmed Efendi'nin oğlu olarak 1876 yılında Selanik'te doğan ve "Avcı" soyadını alan Remzi Paşa, 4 Ocak 1945 günü vefat etmiş, İstanbul'da Zincirlikuyu Mezarlığına defnedilmiştir. Askerî safahâtine bakıldığında 1895'te Harp Okulu'na girdiği, 1898 yılında teğmen rütbesiyle devam ettiği Harp Akademisi'nden 1901'de kurmay yüzbaşı olarak mezun olduğu görülmektedir. 1915 yılının 14 Haziran'ında Tuğgeneralliğe terfi etmiştir. İlk görev yeri Şam'dır (T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 2009, s. 388). Çeşitli görevlerle Osmanlı Devleti'nin farklı yerlerinde bulunmuştur. Örneğin 1907'de Manastır'da 3. Avcı Taburundayken kurmay binbaşı rütbesinde eşkıya takibine katılmış, 1909'da Yıldız'da 2. Nizamiye Tümeni Kurmaylığına atanmış, 31 Mart Olayı'nda Hareket Ordusu'na iltihak etmiştir. 1 Mayıs 1909 tarihinde Padişah Seryaverliğine, 25 Ağustos 1909'da Petersburg Elçiliği Askerî Ataşeliğine atanmıştır. Bu görevi konumuzla doğrudan ilgilidir. Balkan Harbi öncesi İstanbul'a döndüğüne göre iki yıldan fazla süre bu görevde kaldığı teyit edilebilmektedir. Balkan Harbi'nde 6. Kolordu Kurmay Başkanı olarak Kumanova, Suruç, Manastır, Resne, Görice muharebelerine katılmıştır. 26 Temmuz 1917 tarihinde Almanya'ya gidene değin çeşitli görevler üstlenen Remzi Paşa, 29 Aralık 1917'de Rusya ile yapılacak anlaşmanın askerî hükümleri ile ilgili komisyonda görev almıştır. Çalışmanın gündemini teşkil eden raporun bu görevdeyken kaleme alındığı kuvvetle muhtemeldir. Raporun tarihinden on ay sonra 3 Ekim 1918'de Kırım Askerî Ataşeliğine tayin edildiği askerî safahâtinde kayıtlı bulunan Remzi

² Kayıtlara göre ilk Osmanlı ataşemiliteri Paris'de Fuad Paşa'nın yanında çalışan Ahmed Esad Bey'dir (Yıldız, 2021, s. 49).

Paşa'nın, 20 Ağustos 1922 tarihinde emekli olduğu görülmektedir (T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 2009, s. 389).

2. RAPORUN YAZILDIĞI ORTAM³

Rus Devrimi 1917 yılının Şubat ayında ansızın ortaya çıkmış gibi görünse de devrimi hazırlayan şartların Rus toplum hayatının içinde yıllar boyunca şekillendiğini söylemek yanlış olmaz (Leibman, 2017, s. 28-29). Sonuç olarak Rus Devrimi, Çarlığı ortadan kaldıran siyasi bir harektir (Wade, 2018, s. 19; Devlet, 1998, s. 72). Vladimir İlyiç Lenin'in de belirttiği gibi "devrime verilen en güzel armağan" olan savaş, Birinci Dünya Savaşı olmuştur (Werth, 2004, s. 15). Çar II. Nikola'ya karşı düzenlenen bu politik hareketin sosyal boyutları vardır. Değişim ve dönüşüm içindeki dünyanın dinamikleri Rusya'daki siyasi ve sosyal yapıları etkilemiştir. Rusya'da köylülerin yanı sıra dvoryanlar (asiller), memurlar, kentliler, askerler ve ruhanilerden oluşan sınıflar meydana gelmiştir (Devlet, 2014, s. 83). "Obshchestvo" olarak bilinen yeni sosyal sınıf içinde eski asilzadelerin yanı sıra devlet yönetiminde yer alan görevliler, farklı bir kimlik ve dünya görüşüyle eğitilmiş zümreyi oluşturmuşlardır. Bu zümrelerde savaşın başında yabancı düşmanlığı yükselmiş, Petersburg'un adı Petrograd olarak değiştirilmiştir. Çar'ın toplum nezdinde 1914 yılına değin düşen değeri savaşın patlak vermesiyle yükselişe geçmiş, Tannenberg'de alınan yenilgi ile Rusya'daki halklar Çar'ın etrafında birleşmiştir. Bu yeni anlayışta Çar henüz, diğer hükümdarlar gibi, "halkın egemenliğinin hırsızı" olarak görülmemiştir (Leibman, 2017, s. 83, 89; Kurat, 1999, s. 422-423; Carr, 2004, s. 14). Ancak savaşın ağır ekonomik etkileri tarım sektörünü derinden sarsınca Çar'ın gölgesi altında toplanma anlayışında ibre tersine dönmüştür (Devlet, 2014, s. 268-269). 1917 yılında gittikçe zayıflayan aidiyet duygusunun etkisiyle eğitilmiş zümrenin entelijansiyası, işçi-köylü-asker ve şehirlilerden oluşan kesimle karşı karşıya gelmiştir (Wade, 2018, s. 25-26, 34-46; Leibman, 2017, s. 48-55; Swain, 2019, s. 58; Volin, 2017, s. 106). Böyle bir manzara karşısında Lenin'in de belirttiği üzere Birinci Dünya Savaşı'nın Rusya'yı devrime hazırladığı söylenebilir.

Rusya'da köylüler işledikleri toprakların sahibi olmadıklarından, işçiler ise daha insani bir yaşam sürmeyi, sekiz saatlik çalışma

³ Çalışmanın ana gündemini istihbarat raporu oluşturduğundan, bu başlık altında raporun kolay anlaşılmasını sağlayacak süreç ve ifadeler üzerine bir giriş yapılmıştır. Burada amaç Bolşevik Devrimi'ni dikey ve yatay düzlemlerde ayrıntılı olarak anlatmak değil, raporun yazıldığı günlerde genel durumu izah etmektir.

süresini, daha iyi şartlarda çalışma koşullarında çalışmayı istediklerinden ülkede memnuniyetsizlerin sayısı günden güne artmıştır. 19 Şubat 1917'de Petrograd'ta ekmek kıtlığı baş göstermiş, demiryollarının işlememesi üzerine tüm ülkede on gün yetecek kadar un stoku kalmıştır. Sert geçen kışın etkileri sürerken fırınların çalışamaz hale gelmesi patlak verecek sosyal olayları tetiklemiştir (Werth, 2004, s. 26).

Savaşın üç yıldır devam ettiği gerçeği karşısında telafisi mümkün olmayan kayıpların, yitirilen canların hatırı için harekete geçmenin vaktinin geldiği bu süreçte daha iyi anlaşılmalıdır. Hareket, başlangıçta belirli bir düzende başlamamıştır. 8 Mart Uluslararası Kadın Günü'nde ekmek yokluğunu protesto için grevde bulunan Vyborg'daki tekstil fabrikasında çalışan binlerce kadın işçi Petrograd Duması önünde gösteri yapmışlar, engellemelere rağmen kentin ana caddesindeki yürüyüşlerini "Ekmek" diye bağırarak sürdürmüşlerdir.⁴ Atılan sloganlar arasında "Kahrolsun Çar" da vardır. Ertesi gün ve onu takip eden günler bu sloganlı toplantılar artmış, sloganlara "Kahrolsun savaş!" da eklenmiştir. Bunu devrimin bir parçası olarak görmeyen Bolşevikler de vardır, onlara göre bu bir devrim değil, ekmek için yapılan gösteriler olup ekmek verildiğinde bu kalabalıkların grevlerine son vereceklerdir. Hatta bu durum Lenin'i bile ümitsizliğe sürüklemiştir. Lenin ve arkadaşları da dâhil olmak üzere 1917 yılı başında kimse devrimin gerçekleşeceğinden umutlu değildir (Liebman, 2017, s. 98; Rosenberg, 1969, s. 112; Bushkovich, 2012, s. 291; Marttin, 2019, s. 182-185; Werth, 2004, s. 27-28).

Kış mevsiminin etkisiyle ihtiyaçların temininde yaşanan sorunlar Petrograd'ı derinden etkilediğinde, huzursuzluk şehrin sokaklarında dolaştığında devrimin geleceği konuşulmaya başlamıştır. Şehrin askeri yöneticisi General Khabalov'un askerlere hareket emri vermemesi göstericilerin dikkati çekecek surette olağandışı bir durum olarak kayıtlara geçmiş, Çar'ın, gösterileri durdurma emrini aldıktan sonra mitinglere müdahale etmiştir. Bu süreçte kolluk kuvvetlerinin aklıktan kıvranan halkın isyan edebileceğini, Bolşevikler ile Menşeviklerin bu yönde hazırlıklarda bulunduğunu rapor ettiği de dönemi anlatan kaynaklarda zikredilmektedir. Çar'ın miting ve yürüyüşleri güç kullanılarak dağıtılması emrinden kısa süre sonra, 26 Şubat sabahı, banliyölerle ulaşımı sağlayan köprülerin kaldırılmasına rağmen buz tutmuş Neva Nehri'in üstünden yürüyerek geçen göstericilerin

⁴ Kenetlenmiş bir kitle halinde tüm topluluk, "Ekmek! Ekmek! Yiyecek hiçbir şeyimiz yok! Yaz bize ekmek verin ya da kurşunlayın! Çocuklarımız açlıktan ölüyor! Ekmek! Ekmek!" şeklinde bağırarak kayıtlara geçmiştir, (Volin, 2017, s. 107).

Nevskii Bulvarı'ndan şehre yöneldiği esnada, Znamenskaya Meydanı'nda konuşlanmış makineli tüfeklerden aılıktan bítap düşmüş halka ateş açılmış, halk arasında hayatlarını kaybedenler olmuştur (Bushkovitch, 2012, s. 294-295; Werth, 2004, s. 30; Swain, 2019, s. 63-64). Bu olayları müteakiben askerler arasında da itaatsizlik örnekleri görülmeye başlamıştır. Açlık içinde kıvranan, silahsız kendi insanlarına ateş etmek istemeyen askerler, üstlerinin emirlerine uymama eğilimi göstermişlerdir. Temel ihtiyaç mallarında görülen kıtlık, cephelerde sonuçsuz çarpışmalar ülke insanını derinden etkilediği gibi cephedeki askerlerin de silahlarını bırakarak firar etmesine neden olmuştur. Halkın ve askerlerin tepkilerinden sonra bu defa fabrika işçileri hükümete karşı "barış ve ekmek" talepleriyle eylemlerde bulunmuşlardır (Wade, 2018, s. 122; Rabinowitch, 2008, s. 23-24; Swain, 2019, s. 64). Devrimin ayak sesleri iyiden iyiye duyulmaya başlamıştır. Petrograd'ta yaşanan olaylar karşısında yapılan hamleyle Rus parlamentosu olan Duma'nın çalışmanın durdurulması kararı alınmıştır. Karara tam anlamıyla uyulmamış, "Geçici Komite" adıyla Duma çalışmalarına devam etmiş, Petrograd'ta ise bir şura (sovyet) teşekkül etmiştir (Steinberg, 2017, s. 71; Swain, 2019, s. 66-70). Bu tür bir şura daha önce Çar'a karşı 1905'te kurulmuş ve Çarlık tarafından dağıtılmış olsa da böyle bir ortamda meydana çıkan şura, Bolşevikler ile Menşeviklerin birlikte hareket etmesiyle "Geçici Hükümet"ten daha etkili bir örgüte dönüşmüştür (Bushkovitch, 2012, s. 295). Petrograd'a dönmeye çalışan Çar, Mart başında tahtını bırakmak zorunda kalmıştır. Aynı süreçte Prens Lvov başkanlığında kurulan Geçici Hükümet'in huzursuzluk ortamını yumuşatma girişimi arasında sosyalist devrimcilerin salıverilmesi, devrimin kadrosunun güçlenmesini sağlamıştır. Böyle ılımlı bir havayı fırsat bilen Vladimir İlyiç Lenin, Nisan ayında sürgününden Rusya'ya dönmüştür. Aynı süreçte sürgünde bulunan devrimci liderlerden Lev Troçki New York'tan, Stalin Sibirya'dan Petrograd'a gelmiştir (Werth, 2004, s. 35). Kadrosu güçlenen devrimin tezleri, Lenin tarafından böyle bir havada ortaya atılmıştır. Lenin, kapitalist sermaye ile savaş arasındaki bağıncılı olduğunu üzerinde durmuş, savaşın bitmesi için sermayenin, sermayeye dayanan yalancı Geçici Hükümetin devrilmesini salık vermiştir. Devrim Rusya'yı dünyanın en özgür ülkesi yapma vaadinde ortaya çıktığından Şubat 1917 İhtilâli Rusya'da konuşma ve ifade özgürlüğü getirmiş, toplumun her kesimi devrimin verdiği büyük umutla içinde buldukları sıkıntılardan kurtuluş çarelerini hem sözlü hem de yazılı olarak dile getirmişlerdir (Werth, 2004, s. 48-49).

1917 yılının bahar aylarında savaşın insanlar üzerindeki etkisini kestiremeyen Geçici Hükümetin aksine diğer siyasi gruplar savaşta devam etmek yerine uygun bir barışın yapılmasından yana

olmuşlardır. Ancak Geçici Hükümetin savaşa devam kararı halkın nezdindeki itibarlarını zedelemiştir. İtilaf devletlerinin büyük başarısı olarak kabul edilen Rusya'nın savaştan çekilmemesi, Bolşevikler için bir faaliyet sahası oluşmuştur (Üçok, 1967, s. 303; Marttin, 2019, s. 194; Volin, 2017, s. 114). Geçici Hükümetin kapitalistlerle işbirliği halinde savaşa devam kararı alması karşısında tepkisini gösteren kesimleri yönlendirenler Lenin'in liderliğindeki Bolşevikler olmuştur. Koalisyon hükümetinden Kerenski'nin zafer elde edilinceye kadar savaşa devam edileceği yönündeki açıklamasının yanı sıra Geçici Hükümetin talepleri karşılamaktaki adımlarından memnun olmayan işçi, köylü ve asker kesimleri Bolşeviklerin yanına itmiştir (Rosenberg, 1969, s. 128-129). Lenin'in "Pravda" gazetesinde görüşlerini deklare etmesi, geniş halk kitlelerinin kendisinin yanında yer almasını sağlamıştır. 1917 yılının Temmuz ayı ortalarında savaşın sonuçsuz olarak devam ediyor olması, sıkıntıların artmasına neden olmuş, Şubat ayında olduğu gibi halk sokaklara dökülerek tepkisini göstermiştir. Geçici Hükümetin başında bulunan Prens Lvov, bu süreçte istifa etmiş ve yerine savaşa devam edilmesi taraftarı olan Savaş Bakanı Kerenski gelmiştir. "Burjuva-Demokratlar ve Öççülü-Sosyalistler" Kerenski başkanlığında, Bolşevikleri ortadan kaldırmaya yönelik adımlar atmıştır. Lenin'in Alman ajanı olduğunda ilişkin söylenti bu dönemde yayılmış, Lenin tekrar saklanmak zorunda kalmıştır. Ağustos ayında Geçici Hükümete karşı halkın tepkisi çığ gibi büyümüş, ordudaki askerler Bolşeviklerden yana tavır almıştır. General Brusilov bu döneme dair, askerlerin isteklerine karşılık bulduklarını düşündükleri Bolşevikliği yavaş yavaş benimsediğini, ortaya "siper Bolşevizmi"nin çıktığını ifade etmektedir (Werth, 2004, s. 53). Kornilov'un başarısız askerî darbesi sırasında, Kerenski'nin yeni koalisyon hükümeti kurma çalışmalarını yoğun bir şekilde sürmektedir. Bu askerî darbenin bertaraf edilmesi Bolşeviklerin daha fazla güç kazanmasını sağlamıştır (Swain, 2019, s. 177; Reed, 1978, s. 36).

Kerenski aldığı kararlarla kendisine gösterilen siyasi desteği azaltmış, yaşanan iç karışıklık ve huzursuzluklar halkın günden güne hükümete bağlılığını zayıflatmıştır. Petrograd'ta yönetim konseyindeki çoğunluk Eylül ayında Menşeviklerden Bolşeviklere geçmiştir. Troçki başkanlığındaki Petrograd Şurası, Geçici Hükümete bağlı olmadığını açıklamıştır. Bu aslında Geçici Hükümetin devrilmesi sürecini başlatmıştır. Petrograd Şurası, Finlandiya'da sürgündeyken vurguladığı, Petrograd'a gizlice geldikten sonra yirmi Bolşevik üye ile yaptığı toplantıda Lenin'in ortaya koyduğu taktikler doğrultusunda 22 Ekim'den itibaren Geçici Hükümeti devirmeye girişmiştir. Askerî yönden Petrograd'a ani şekilde yapılacak baskınla ve üç ana kuvvetin, yani donanma filosu, işçiler ve ordu mensupları

bir araya gelerek, başarısızlığa uğramadan her ne pahasına olursa olsun haberleşme ve ulaşım hatlarını ele geçirme şeklinde bir taktik belirlenmiştir. 25 Ekim'i 26'sına bağlayan gece (7-8 Kasım) operasyon başlamış, Petrograd Şurası'na bağlı Devrimci Askeri Komite Lenin'in işaret ettiği taktikle direniş görmeden hedeflerine ulaşmıştır. Geçici Hükümetin tuttuğu son nokta olan Kışlık Sarayı Bolşeviklerin eline geçmiş, direniş girişimleri Bolşeviklere bağlı Kızıl Muhafızlarca ortadan kaldırılmıştır (Bushkovitch, 2012, s. 299; Swain, 2019, s. 200-205; Reed, 1978, s. 125; Volin, 2017, s. 131).

Bu süreçte Rusya'da alevlenen devrimin diğer ülkelere de yayılması gereği üzerinde durulmuştur. Savaşan ülkelere basın-yayın yoluyla sosyalizm propagandası yapılarak cephelerde karşıt askerler arasında kardeşliğin, -"kardeşleşmenin"- sağlanmasına çalışılmıştır. Lenin'in cephedeki rakip askerle yakınlaşılması önerisi bu çerçevede değerlendirilmelidir (Carr, 2004, s. 13-19). Devrimin öncesinde Rus askerlerinin büyük ölçüde disiplinden uzaklaşmaları, çeşitli şekillerde şikâyetlere konu olmuştur. Cephedeki çözümlere adeta otoriteye bir başkaldırı görünümü almıştır. Subaylarına itaat etmeyenlerin aslında dolaylı olarak Çar'a tepkilerini gösterdiklerine dair yorumlar yapılmıştır. Bu bağlamda devrim sürecinde subayların rütbelerinin sökülmesi Çar'ın yetkilerinin elinden alınmasını sembolize ettiği yönünde değerlendirmelerde bulunulmuştur (Troçki, 1998, s. 251-252; Martin, 2019, s. 193).

Savaşta, askerlerin barış vaadi nedeniyle cepheyi terk etmesi, bir tepe daha ele geçirmenin faydasız olacağına inanmaları, dengeleri değiştirmiş; subayların emrindeki askerleri komuta etmesi günden güne zorlaşmıştır. Çarlık Rusya'sındaki Rus olmayan milliyetler için bu özgürlükçü hareketlerle şekillenen devrim bir umut olmuştur. Devrimin Ruslar ile Rus olmayanlara vaat ettiği sosyal, ekonomik ve siyasal olanaklarla birlikte sansürün kaldırılması, millî kimlik için örgütlenme ve propaganda çalışmalarına ortam hazırlaması her biri Rusya için paha biçilemez değerde birer fırsat olarak görülmüştür (Rosenberg, 1969, s. 153). Özgürlükçü umutların yeşerdiği böyle bir ortamda merkezi otoritenin zayıflamasına bağlı olarak yerelde millî liderler, halklarının daha iyi yaşamasına, onlara layık bir yönetimin kurulması için öne atılmışlardır. 1917'deki milliyetçi söylem Ocak 1918'deki Kurucu Meclis'in çalışmaya başlamasına değin özgürleşmiş Rusya içinde özgür bir yapıyı, federal bir devlet içinde özerk olmayı hedef olarak belirlemiştir (Wade, 2018). Aslında Rusya'da kendi kaderini tayin hakkı Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin 1898 tarihli kuruluş manifestosunda bulunmaktadır. Ayrıca, 1903 kongresinde bu maddeye yer verilmiştir. Lakin 1914 yılına değin

bu konuda durulmamış, bu tarihten sonra Bolşeviklerle birlikte anılarak gündeme taşınmıştır (Carr, 2006, s. 242, 381).

Remzi Paşa'nın raporunda uzunca bahsedilen Rus olmayan halklardan olan Tatarların Rusya'daki sosyal devrimin içindeki rolleri yadsınamaz. Ekim Devrimi öncesinde, 1905'ten Şubat Devrimi'ne ve Şubat Devrimi'nden Mart 1918'e olmak üzere iki dönemde Tatarlar çeşitli şekilde değişim ve dönüşüme maruz kalmıştır. 1905'ten itibaren toplumdaki ataerkil yapı büyük zarar gördüğünden Tatarlar da bundan etkilenmiş, devrim için şartlar olgunlaşmıştır. Böylece Çarlık rejiminin baskısı altında kültürel ve ekonomik zulme maruz kalan milletler, milletler hapishanesinden kurtulmanın çarelerini aramışlardır. Nüfus olarak Ruslar tarafından çepeçevre sarılmış Tatar adacıkları arasında tarihi, milli ve etnik bağlar yıllar içinde zayıfladığından milli hareketlerin demografik temeller üstünde yükselmesi oldukça zordur (Devlet, 1998, s. 25). Buna rağmen Kırım, Orenburg, Kazan ve Astrahan gibi kalabalık Tatar yerleşimlerinde gazete ve dergilerin yayınlanmaya başlaması, Tatar edebiyatı ve tiyatrosunun yeniden doğması bu toplumsal dönüşümün bir göstergesi olmuştur. Toplumsal sorunların çözüm yollarının milli direnişten geçtiğine inanılmıştır. 1905'ten Şubat Devrimi'nde milliyetçi devre bu minval üzerinde şekillenip gelişmiştir. Tatar burjuvazisi bu süreçte bağımsızlık için hazırlanmıştır. Hazırlık yalnız politik değil askerî yönden de yapılmıştır. Menşevikler, Tatar askerlerinden milli birlikler kurmuşlardır. Ekim Devrimi sırasında ve sonrasında Tatarların Kızıl Ordu'ya çekilmesi çalışmaları görülmektedir. Bu çalışmalar cephelerde, politbüroalarda ve özel dairelerde yürütülmüştür. Kızıl Ordu'daki Tatarların sayısı bu sayede artmıştır. Kızıl Ordu'daki Tatarlar Doğu'da sosyal devrimin öncüleri olmuşlardır (Devlet, 1998, s. 35-37; Jinz Natsionalnastey, 1921'den naklen Galiyev, 2006, s. 274-279).

Böyle bir ortamda doğru tarafı tutmak, isabetli kararlar almak için bilgi akışını sağlamak, gelen bilginin değerini tespit etmek büyük öneme sahiptir. Bu bakımdan Osmanlı Devleti için karar alma sürecini etki edecek mahiyetteki bir istihbarat raporunun oldukça kıymetli olacağını söylemek mümkündür. Daha önce Rusya'da görev yapan, dengeleri bilen, süreci takip eden Remzi Paşa'nın hazırladığı raporda Rusya'nın devrim günlerine ve Rus olmayan milletlerin durumuna ait bilgiler yer almaktadır. Raporun bu çerçevede okunup değerlendirilmesi gerekmektedir.

3. REMZİ PAŞA RAPORU VE RAPORDA DİKKAT ÇEKEN HUSUSLAR

Fransızca olarak Osmanlı İmparatorluğu Berlin Büyükelçiliği antetli kağıda yazılan rapor suretinde Rusya'nın iç durumunun askerî açıdan kısaca aktarıldığı görülmektedir. Raporun tarihi 28 Ocak 1918'dir. Remzi Paşa'nın o sırada Petersburg Temsilciler Kurulu Üyesi olduğu belirtilen bu raporun Harbiye Nezaretine gönderildiği görülmektedir. Raporda, ihtilalden sonra savaş alanlarında Rus birliklerinde bozulmaların görüldüğü, bu düzensizliğin kaynağının ihtilalin söylemlerinden barış vaadi olduğu anlatılmaktadır. Bununla birlikte ihtilalin sosyal demokrasi ilkelerine bağlılığı vurgusu ayrıcalıklı sınıfların ortadan kaldırılmasını öngördüğünden subayların da aynı burjuvazi veya kapitalist gruplar gibi algılanmasına yol açtığından ayrıcalıklı tüm sınıflar gibi subayların da tasfiye edildiği dile getirilmektedir. Subayların devreden çıkarılmasıyla komutanlık görevi çoğunlukla astsubaylara bırakılmıştır. Birliklerin mevcudunda gözle görülür bir azalmanın olduğunu Remzi Paşa, "Kıt'a halinde bir cüz'-i tam kalmış ise mevcudu pek azalmıştır" sözleriyle aktarmaktadır. Bugün Letonya'nın Daugavpils şehri olarak bilinen o zamanın Dunaburg taraflarında sınırı geçerken cephede olması gereken ve mevcudu hayli azalmış bir alayın kendi yerine gelecek alayın gecikmesiyle mevkiinden ayrılığı, yerine gelecek birliğin ise Donesk'teki istasyondan kıpırdamadığı raporun ilk konusunu oluşturmaktadır. Bu istasyonun Almanlarla savaşacak yüzlerce askerle dolup taşıdığı, bunların başıboş şekilde istasyon binası ve bina çevresinde konakladığı aynı yerde anlatılmaktadır.

Konu raporun ikinci paragrafında Kafkasya'daki gazete haberleriyle devam etmektedir. Kafkas gazetelerinden edindiği bilgiye göre Remzi Paşa, Rusların Anadolu'dan da çekildiğini bildirmektedir. Hatta bu geri çekilişte Rus birliklerinin düzensizlik içinde olduklarından uğradıkları her yerde fenahklar yaptıkları belirtilmektedir. Konuya ilişkin verilen bir örnekte Vladi Kafkas/Gronzi'de bir alayın subaylarını öldürdüğü, bu muntıkada yaşanan işe sorunu nedeniyle Rus birliklerinin yağmaya giriştiklerinden söz edilmektedir. Düzensizlik ve yağmanın hâlihazırda düzenli işlemeyen işe nakliyatını tamamiyle kesintiye uğrattığına da vurgulanmaktadır. Tiflis şehri ve çevresi Novorosisk gibi limanlardan Batum'a gelen ve buradan daha içerilere taşınan erzak ve özellikle buğdayla geçindiğinden cepheyi terk ederek çekilen Rus askerlerinin bu nakliyatı bozdukları, bunun yanı sıra nakliyatta kullanılan gemilerdeki mürettebatın savaş yılmılığı ile Güney Kazaklarının meydana getirdiği geçici hükümetin buğdayın taşınmasına engel olması durumu büsbütün kötüleştirmiştir (BOA,

HR.HMŞ.İŞO., 235/13, Lef: 1a). Cepheden gelen askerlerin Tiflis'teki okulları kapatarak öğrencilerini dağıttığı, bu askerler ile yerli Kafkasyalı askerler arasında düşmanlık olduğu, her iki tarafın da birbiri aleyhinde faaliyet yürüttükleri raporun ikinci sayfasında dile getirilmektedir. Aynı yerde İtilafçıların⁵ Kafkasya'da faaliyet yürüttüğünden Ermenilerin Rus birlikleriyle birlikte geriye çekilmesini iyi karşılamadıklarını ifade eden Remzi Paşa, Rusların Ermenistan'ın kuruluşuna her zaman alet edebileceklerini umdukları için böyle bir tutum sergilediklerini belirtmektedir. Ermenistan'ı kurmakta Rusya ile birlikte Avrupalı devletlere güvenen Ermenilerin, son durumda emellerini gerçekleştirmek için bir Ermeni ordusu kurma yolunu tercih etmeleri, cephelerde birlikte savaştıkları ancak geri çekilen Rus birliklerine bakışlarını değiştirmiştir. Ermenilerin Bolşeviklerin karşısında oldukları özellikle raporda vurgulanmaktadır. Remzi Paşa, bundan sonra Kafkasya'da kurulmasına girilen gönüllü ordusuna değinmekte ve Ermeni ile Gürcülerden meydana gelecek bu birliğin güçsüz olacağını, daha önce de Rus ordusu içinde bu tür gönüllü birliklerin yer aldığını açıkladıktan sonra, “Yeniden ehemmiyetli bir gönüllü ordunun Kafkasya'da teşkilini pek de mümkün görmüyorum” demektedir. Devam eden satırlarda Ermenilerin emellerini gerçekleştirmeye engel olacağını düşündükleri savaştan sonra yapılacak “sulh-ı münferid” aleyhindeki tutumları anlatılmaktadır. Ermenilerle birlikte Rusya'da bulunan milletlerin ihtilalin ilkeleri doğrultusunda kendi cumhuriyetlerini kurmaya, topraklarını/sınırlarını tayin etmeye, subay ve askerleriyle millî ordularını teşkile çalıştıklarına değinilmektedir. Bunlardan Ukraynalıların bir dereceye kadar birlik topladıklarının bilindiği, Kazakların da Don taraflarında bir araya geldikleri, Gürcülerin cephedeki Gürcü askerlerini çağırarak haberlerinin alındığından bahsedilmektedir. Kafkasya ve Vladi Kafkasya'da Müslümanlardan müteşekkil ordular için çalışmalar yapıldığı, Dağıstan ve Terek'te meydana getirilen siyasi oluşumun Dağıstan Müslümanları ile Çeçen ve Çerkeslerin küçük gruplarının bir araya gelmesiyle ortaya çıktığı söylenmesine raporda yer verilmektedir. Bu oluşumun askerî gücünün ne kadar olduğunun bilinmediğinin belirtildiği satırlarda, bunların başında daha önce İstanbul'da bulunmuş Kaplanof isminde bir Müslümanın olduğu açıklanmaktadır (BOA, HR.HMŞ.İŞO., 235/13, Lef: 1b).

Raporun üçüncü sayfası Kırım Tatarları hakkında verilen bilgi ile başlamaktadır. Kırım Tatarlarının bir yönetim ile birlikte millî bir ord

⁵ Raporda geçen “İtilafçılar” ifadesi belirsizlik barındırmaktadır. Ancak raporun bütününe bakıldığında bu ifadenin İtilaf devletlerini işaret ettiği anlaşılmaktadır.

kurduklarını anlatan satırlarda Karadeniz donanmasıyla yapılan çarpışmalara ve Kırım Tatarlarının Kırım'a hâkim olduklarına dair gazete haberlerinden edinilen bilgilere yer verilmektedir. Bunlarla birlikte Azerbaycan'ın Rusların elinde olan kısmında Bakü ve Şuşa taraflarında bir cumhuriyetin kurulduğu duyumu aktarılmaktadır. Kafkasya'da yayınlanan gazetelere göre buradaki milletler birbirlerinin egemenlik halklarına saygı duyacakları birleşik bir yönetim kurmaya çalışmakta oldukları rivayetine değinilmektedir. Bunların yanı sıra Tatarların yoğun oldukları bölge olan Kazan ve Ufa taraflarında bir takım girişimler gerçekleştirilmektedir. Ufa'da toplanan Tatar Şûrası, Ufa, Kazan, Orenburg, Perm ve Simbirs'ki içine alan sahada Volga-Ural (İdil-Ural) bağımsız hükümetini kurmaya karar vermiştir. Kazan ve Ufa'da Kırım'da olduğu gibi memleketlerine dönen askerlerden birlikler kurulmuşsa da bunların gücü hakkında bilgi yoktur. Avrupa cephelerinde bulunan Müslüman askerlerin buralara silahlarıyla birlikte dönüşü, bağımsız Müslüman hükümetlerinin kurulmasını hızlandırıp kolaylaştıracağı üzerinde durulmaktadır. Müslümanların meclisleri cephede bulunan Müslüman askerlerin Rus müttefik topluluğunun emrinde olmak üzere memleketlerine taşınmasına izin verilmesini istemişlerdir. Buna karşılık Bolşeviklerin askerlerin taşınması için tren vermedikleri, Müslümanların müstakil hükümet kurma hakkını tanımakla birlikte müstakil hükümetlerin ayrı bir orduya sahip olmalarını tasvip etmedikleri uzun uzadıya anlatılmaktadır. Bolşevikler ordunun tamamını ellerinde tutmak istemektedir. Remzi Paşa bu durumu verdiği bir haberle açıklamaktadır: Geçen gün Orenburg tarafında Kazaklar ile Bolşevikler arasında bir çarpışma olmuş, Bolşevikler o sırada Tatar birliklerinden yardım istemişler, ancak alınan istihbarata göre Tatar müfrezeleri fiilen çarpışmaya katılmayarak seyirci kalmışlardır. Bu Rusya'nın iç durumunu göstermektedir. O günlerde Don bölgesinde toplanan Kaledin Kazak birlikleri dikkate değer bir güç teşkil etmektedir. Rus ordusunda subaylık mesleğinin geçerliğini yitirmesi üzerine ordudan ayrılan zor durumda bulunan subayların Kaledin ordusuna katıldığına dair söylentiler vardır. Zaten bu orduda subay sayısı fazladır. Subay sayısı bakımından Bolşevik birlikleri dezavantajlıdır. Bu nedenle Ufa ve Kırım'da Müslüman birlikleri subay bakımından kuvvetlidir (BOA, HR.HMŞ.İŞO., 235/13, Lef: 2a). Buna ilave olarak Müslüman subayları Müslüman birliklerine katılmaktadır. Kaledin birlikleri subay bakımından zengin olmakla birlikte Kornilov, Aleksey gibi büyük komutanların orada olmasında İtilafçıların verdikleri paraların etkisi vardır. Subaylar Kaledin ordusuna para meselesi dolayısıyla katılmaktadır. Buna karşılık Kaledin birliklerinin şu an büyük ölçekli bir hareketi yoktur, ayrıca bu

ordunun ilkbaharda bir girişimde bulunması noktasında fikir ileri sürülemez.

Remzi Paşa, Rusya'nın iç karışıklığını anlatırken Rus-Romen ilişkilerine de değinmektedir. Kalas, İbrail taraflarında bulunan iki Rus tümeni geriye çekilmeye giriştiklerinde Romenler buna engel olunca aralarında çatışma baş göstermiş, bu durumundan haberdar olan Avusturya Genelkurmayı tarafından Rus makamlarına haber verilmiş, gergin olan Rus-Romen ilişkileri bütünüyle kesilmiştir. Bu arada Ukrayna'da bulunan birliklerle Bolşevik birliklerinin çarpışmakta olduğu da hatırdan çıkarılmamalıdır. Romen sefiri pasaportu verilerek Petersburg yoluyla İsveç üzerinden Rusya'dan çıkarılmıştır, denilen raporda paragraf Besarabya'da muharebe devam ediyor ifadesiyle son bulmaktadır.

Romanya'daki durumun aktarılmasından sonra raporun devamında Remzi Paşa, Finlandiya konusuna girmektedir. Bolşevik hükümeti Finlandiya'nın istikbalini tanımakla birlikte aslen Bolşevikler Finlandiya kıtasını Rus askerlerinden temizlemeyi hedeflemektedir, ancak bunu başaramamışlardır. Remzi Paşa'ya göre Bolşevikler Finlandiya'da halk arasındaki siyasi akımlara karışmakta, buradaki ihtilafları Finlandiya hükümeti aleyhinde kullanmaktadır.

Finlandiya'daki gelişmelerin ele alındığı yeri takip eden paragrafta tren seferlerinin kesintiye uğradığından, Bugün İsveç'te bulunan Helsingburg ile yine bugün Danimarka'da yer alan Viborg arasında trenin işlediğine dair haberinin alındığından bahsedilmektedir.

Remzi Paşa raporunun devam eden satırlarında Bolşevik hükümetinin ilkelerini hâlihazırdaki durum bağlamında değerlendirmektedir. Bolşeviklere göre teşekkül edecek hükümetler kendi prensipleri dairesinde demokrasi esaslarını savunacak ve koruyacak kurullar tarafından idare edilmelidir. Bu esaslara muhalif olarak meydana gelen hükümetlerin silahlı devrilmesi gereklidir. Ruslar iktidardaki Romen hükümetinin düşmesinin ardından yerine gelecek köylü, işçi ve asker hükümeti geçerse ilişkilerin yeniden kurulabileceğini söylemektedir. Bu yeni yönetim eğer Besarabya'yı Romanya'ya katmaya çalışırsa Bolşeviklerin bunu Romenlerin hakkı olarak görüp ilhaka engel olmayacağı iddiası dolaşmaktadır. Rusların Finlandiya'daki faaliyetlerini aynı maksatla yürüttükleri, yarın Müslümanların kuracağı hükümetlerin Bolşevik ilkelerine muhalif olmaları durumunda silahlı da dâhil olmak üzere buna müdahale

edecekleri yönünde tereddüt etmeyecekleri anlaşılmaktadır.⁶ Remzi Paşa açık yüreklilikle Bolşeviklerin bu ilke ve görüşler ışığında hareket edeceklerine inanmaktadır. Remzi Paşa'ya göre Ukrayna'da, Finlanya'da, Besarabya ve Volga taraflarında çarpışmaların sürdüğü sırada yeni cephelerde girilen çatışmalar, Bolşeviklerin geleceklerinden pek güven duymadıklarını işaret etmektedir.

Raporun son paragrafında Rusya'da tek elden yönetilen bir idarenin olmadığını belirten Remzi Paşa, Rus ordusunun birimleri arasında irtibat ve ilişki olmadığını, mıntıklar arasında erzak gönderilemediğini ve tren seferlerinin düzensizliğini anlatmaktadır. Raporda erzaktan zengin mıntıkların yanı sıra Petrograd gibi merkezlerde samandan ekme yiyen, açlık içinde kalan bölgelerin olduğuna dikkat çekilmektedir.

Öte yandan Türkistan'daki Avusturya esirlerine para ve silah vererek Müslümanlara karşı kullanan Bolşevik hükümetine dair haber aldığını bildiren Remzi Paşa, esirlerin açlıktan ölmek yerine hatırı sayılır bir yevmiye ile askerlik yapmayı tercih ettikleri üzerinde durmaktadır. Raporun sonunda Bolşevik Hükümeti safına katılarak Kıızıl Muhafız (Garde Rouge) yazılan Avusturya esirlerinin günlük 10-15 Ruble aldığı dile getirildikten sonra Rusya'nın iç durumunun "bu derece perişan" ve değişime hazır (müstait) olduğu arz edilmektedir (BOA, HR.HMŞ.İŞO., 235/13, Lef: 2b).

Remzi Paşa'nın Raporu'nda dikkat çeken hususları paragraflar halinde ele alarak değerlendirmek mümkündür:

Raporun değindiği ilk konu Rus ordusundaki düzensizliklerdir. Cepheden gelen bir telgrafta, "Alman saldırısı... görülmemiş bir felakete dönüşmek üzeredir. ... Birliklerin çoğu hızla dağılmaya başlamıştır. Otorite ya da disiplinden söz etmek mümkün değildir. ... Bazı birlikler daha düşmanın yaklaşmasını bile beklemeden kendiliklerinden mevzilerini terk ediyorlar" ifadeleri yer almakta kötü manzarayı gözler önüne sermektedir (Rabinowitch, 2008).⁷

⁶ Raporun bu dikkate değer ifadeleri aslında o döneme ait tespitlerde de karşımıza çıkmaktadır. Çokay, inkılabın Rus olmayan unsurlara bir kurtuluş ve millî faaliyet alanı sağlayacağı noktasında yanıldıklarını itiraf etmektedir. Fin, Leh ve Ukrainerden başka bütün gayri Rus halklarının milliyetçi aydınlarının genel ve ortak yanlışının, Bolşeviklerin demokratik esaslarıyla işleyen bir federasyon taraftarı olmaları değerlendirmesi çağdaş bir göz tarafından yapılmıştır (Çokay, 1988, s. 46).

⁷ 11. Rus Ordusu'na yapılan saldırı üzerine Güneybatı hükümet cephe komiseri Boris Savinkov'un Petrograd'a gönderdiği telgrafi (Rabinowitch, 2008, s. 51).

Ordudaki bozulmanın özellikle Kafkasya'da yağmaya dönüşmesi ikinci değinilen konudur. Bilindiği üzere 1917 yılının Nisan ayında toplanan Kafkasya Müslümanları Kurultayı'nda Mehmet Emin Resulzade'nin⁸ Rusya'nın federasyon şekline dönüşmesi teklifiyle, ardından Moskova'da toplanan Bütün Rusya Müslümanları Şura'sındaki "her halk için toprağa dayalı muhtariyet" önerisi kabul görmüştür. 1917 yılının sonbaharında "Müsavat" yeni katılımlarla güçlenirken Resulzade parti başkanı olmuştur. İhtilalden sonra Tiflis'te Türk, Gürcü ve Ermeni temsilcilerinin katılımlarıyla "Mavera-yı Kafkas Seymi" adıyla bir idare Kafkasya'da teşekkül etmiştir. Raporun yazıldığı süreçte bu idarenin yıkılmaya yüz tuttuğu, 1918 ilkbaharıyla "Seym"deki Azerbaycan temsilcilerinin "Azerbaycan Millî Şurası"ni meydana getirdikleri, bunun başında da güçlü yapısıyla Müsavat Partisi'nin başkanı Resulzade getirilmiştir (Resulzade, 2017, s. 10-11). Anlaşıldığı üzere Rus ordusunun yağmacı askerlerinin düzen ve huzuru bozduğu günlerde Kafkasya'da tek ve bütün bir yönetimden söz etmek mümkün değildir.

Rapordaki üçüncü konu, Ermeni ve Gürcülerin durumlarıdır. Savaşın başında Kafkasya'daki Ermeni ve Gürcü burjuvalar Rusya'yı desteklemiştir. Hatta Ermeni burjuvazisi ve Taşnak Partisi, Büyük Ermenistan emellerini gerçekleştirmek için propaganda faaliyetleri yürütmüş, Ermeni gönüllüleri Rus ordusuna katılarak ayrı kıtalar kurmuş ve Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmıştır. Ermenilerin Rusların desteğiyle üstünlük elde etmeleri Gürcüleri olduğu kadar Azerbaycan'dakileri de endişelendirmiştir (Devlet, 2014, s. 284-286). Savaşı sürdürme kararlılığındaki Kerenski Hükümeti, Bolşevikler tarafından 25 Ekim (7 Kasım) 1917 tarihinde devrilmiş, yeni idare ateşkes yapacağını duyurmuştur. Taraflar arasında yapılan görüşmelerin ardından 15 Aralık 1917'de Brest-Litovsk Ateşkesi⁹ yapılmış ve barış görüşmelerine girilmiştir (Armaoğlu, ty., s. 140; Üçok, 1967, s. 308)¹⁰. Bu arada Rusya'da siyasi ve askerî bakımdan önemli gelişmeler yaşanmış, Kafkasya'daki komite görevini bırakmıştır. "Komisariat" unvanıyla kurulan geçici hükümet yalnız içişleriyle ilgileneceğini deklare etmiştir. Kafkas Cephesi'nde mevziilerini terk ederek çekilen Rus askerlerinin sayısı gündün güne

⁸ Mehmed Emin Resulzâde (1884-1955), Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı.

⁹ 15 Aralık 1917 tarihinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında başlayan görüşmeler üç gün sürmüş ve nihayet üç gün sonra 18 Aralık 1917 günü Erzincan Mütarekesi taraflarca imza edilmiştir (Yavuz, 1995, s. 218-219).

¹⁰ Barış Antlaşması'nın tarihini 3 Mart 1918 olarak gösteren Liebman, Mütarekenin tarihini 2 Aralık 1917 şeklinde vermektedir, (Liebman, 2017, s. 342, 344).

artmıştır. Rusya'ya tam anlamıyla hâkim olamayan Bolşevikler, Kafkasya'daki gelişmeleri endişe ile takip etmiştir. Ekonomik darboğaz nedeniyle özellikle Bakü petrolüne olan ihtiyaç nedeniyle doğrudan doğruya Lenin tarafından etkili adımlar atılmıştır. Ermeni asıllı Bolşevik liderlerden Stephan Şaumyan'ın¹¹ Kafkasya Fevkalade Komiserliğine atanması, Şaumyan'ın Kafkasya'da Sovyet rejimini kurmak için Tiflis'te çalışmaya başlaması ve burada tutunamayarak Bakü'ye geçmesi bu adımlardan bir kaçıdır (Kâzımzâde, 2016, s. 9-10). Bolşeviklerin devrim olarak tanımladıkları geçici Rus hükümetinin devrildiği 7 Kasım 1917 darbesi, Taşkent'teki sosyal demokratların Bolşevik kanadını yöreklendirmiştir. Türkistan'da Sovyet kontrolü (Sovetskij Vlast) bu sayede başlamıştır (Hayit, 1997, s. 13). Aslında bu göstermelik demokratik yollarla diğer bir Rus yönetiminin Türkistan'a hâkim olması, Müslümanların özerklik veya bağımsızlık düşüncelerini görmezden gelmesinden başka bir şey değildir (Hayit, 1997, s. 20).

Rapor ele alınan konulardan biri de Dağıstan Müslümanları ve Çeçenlerdir. Transkafkasya yerli halkının çoğunluğunu oluşturan Müslümanlar, Rus hâkimiyetini kolaylıkla kabul etmemişlerdir. 1830'lardan itibaren Dağıstan, Abhazya ve Kafkasya'nın birçok yerinde sürekli isyan ve çatışma durumunun kaynağı bu olmuştur. Rus yönetimi yalnız Müslüman toplulukları değil, Gürcü Hıristiyanları arasında da isyan hareketlerini yaygınlaştırmıştır. Menşevikler, Tiflis'teki çatışmalardan başarı elde ettikten sonra Bakü'ye yönelmişlerdir. Bu sırada Petrograd'daki Halk Komiserleri Konseyi Aralık 1917'de Rusya ve Doğu Müslümanlarına hitaben onlara bağımsızlık ve self-determinasyon hakkının verileceğini vaat eden bir beyanname yayınlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda yapılmış gizli antlaşmaların geçersizliğinin bildirildiği bu beyanname, diğerleri gibi Azerbaycanlılara ve Çeçenlere isyan çağrısı vardır (Kâzımzâde, 2016, s. 25, 87). Raporun hazırlandığı dönemin, Lenin'in Rusya Müslümanları için yayınladığı bildirisinin ardından olması oldukça dikkat çekicidir. Osmanlı basınında gündeme gelen ve "Vakit" gazetesinde aynen tercüme edilerek yayımlanan bildiriye Lenin, "Millî hayatınızı serbestçe tanzim ediniz. Size bu hakkı veriyoruz. Biliniz ki sizin ve Rusya'nın diğer milletlerinin hukukunu ihtilalin bütün kuvveti himaye edecektir. Siz de ihtilale ve onun selahiyettar hükümeti olan hükümet-i hazıraya yardım ediniz" demektedir (Kocabaşoğlu ve Berge, 1994, s. 125, 319-320). Zaten Ekim Devrimi'nin ardından "Rusya ve Doğu Müslümanlarına" başlıklı bildiriyle Bolşevikler,

¹¹ Stephan Şaumyan (1878-1918), Ermeni asıllı Bolşevik. 1918 yılında Lenin tarafından Kafkasya Komiseri olarak görevlendirilmiştir.

Türkistan'daki tüm anti-emperyalist nitelikli ulusal ve dinsel hareketlere sempati ile bakacaklarını hissettirmişlerdir (Kocabaşoğlu ve Berge, 1994, s. 273). Ayrıca raporda Dağıstan Müslümanları, Çerkes ve Çeçenlerle birlikte hareket eden birinden bahsedilmektedir. Bu kişinin daha önce de İstanbul'da bulunduğu ifade olunmaktadır. "Kaplanof" adlı bu kişinin Akçuraoğlu Yusuf Bey ile teşrikimesai yapan, Osmanlı Devleti'nde muhacir memurluğu gibi görevler üstlenen, tarihçilik konusunda da yazıları bulunan Ahmed Saib Kaplanzade olması hatıra gelmektedir (Ercöşkun, 2017, s. 122-123). Ahmed Saib Bey'in "memuriyet-i mahsusa" ile Stokholm'e gittiği, burada Rus, Hollanda-İskandinavya ve İslam heyetleriyle gerçekleşen 10 Kasım 1917 tarihli toplantıda Kafkasya temsilcisi olarak şu sözleri sarf ettiği kayda geçmiştir:

"Böylece, bir bir saydığım bütün bu nedenlerden dolayı ve hatta başka nedenlerden dolayı susturulduğum, bu talihsiz ulusun bir delegesi olarak, bütün ülkelerin liberal beylerinden, özgürlüğünü ve bağımsızlığını elde etmek için yeteri kadar olgunlaşmış olan bu ulusun boyunduruk altından kurtarılmasına, özerk bir hükümet kurmasına ve işlerini kendi başına yönetmesine yardımcı olmak için bize yardımda bulunmalarını istiyorum. İnsanlık, bu ulusun da özgür ve bağımsız uluslar birliğinde yerini almasını, ilerleme ve medeniyet yolunda mutlu seleflerinin izlerini takip ederek yürüyebilmesini istiyor" (Ercöşkun, 2017, s. 125).

Kafkasya temsilcisi olarak Stokholm'de bulunan Ahmed Saib Bey'in bu ifadeleri raporla uyumlu olsa da o zamanlar Çerkes-Dağıstan Cumhuriyeti'nde etkin görevler üstlenen ve Sorbonne'dan hukuk eğitimi almış, daha sonra İstanbul'da bulunmuş Kumuk asıllı Reşid Han Kaplanov'un da raporda bahsi geçen kişi olabileceği göz önünde tutulmalıdır (Yaqublu, 2018, s. 347).

Remzi Paşa, Tatarlara raporda geniş şekilde yer verilmektedir. İlk olarak Kırım Tatarlarından söz edilmektedir. Savaşın ilk yıllarında Kırım Tatar süvarileri cephede yer almış, Rus kaynakları bu birliklerin savaşta yararlık gösterdiklerini defaten teyit etmiştir. Öte yandan Rus emniyet güçleri Kırım'ın Osmanlı Devleti ile yakınlaşmasını hoş görmemişler, 1906 yılından sonra sağlam bir temelde yükselen gazete ve dergileri "bütün Kırım Müslümanlarının Osmanlılarla birleşmesi için yoğun tahrıklar" bahanesiyle sansürlemişler veya kapatmışlardır. Kırım Tatarlarının en tanınan savunucuları savaş yıllarında tutuklanmamak için Kırım'ı terk etmiştir. Bu kimseler arasında Numan Çelebi Cihan ile Cafer Seytahmed de vardır. İltica eden bu savunucular önce Osmanlı Devleti'nde örgütlenmişlerdir. Ancak bu hamle Rusların baskılarının haksız olmadığını gösterme

talihsizliğinden başka bir şey değildir. İstanbul'da umulan destek görülemediğinden faaliyetler İsviçre'ye taşınmıştır. Kırım'ın durumu tarafsız bir ülkeden tüm dünyaya duyurulmaya çalışılmıştır. 1917 yılı geldiğinde Kırım Tatarları Çarlık rejimine karşı olan her türlü girişimi destekleme noktasına gelmiştir. Kırım, merkezi Rus yönetiminin kontrolünden kurtularak, özerk olması görüşü yükselmiştir (Fisher, 2009, s. 158-160).¹² Kırım'da siyasi faaliyetler 30 Mart 1917'de başlamış, Akmescit'te cami önünde toplanan halk, kızıl bayraklar altında Bolşevik söylemlerini tekrarlamış, bir takım kararlar almıştır. Bu kararlar arasında Kırım Tatarları için millî-medeni özerklik ilanı, Müslüman Ruhani İdaresi ile başında Tavria müftüsünün olduğu Vakıflar Komisyonunun lağvı, Vakfa ait arazi ve paranın Kırım Müslümanlarına iadesi, Yeni müftü ve Vakıf Komisyonunun seçimi, İcra Komitesi delegelerinin seçimi vardır. Bunun üzerine Numan Çelebi Cihan'ın Kırım Müftüsü, Cafer Seydahmed (Kırimer)'in ise Vakıf Komisyonu Başkanı seçilmiş, 45 kişilik bir İcra Komitesi'nin belirlenerek Petrograd'a telgrafla bildirilmiştir (Devlet, 1998, s. 81). 1917 yılındaki Kırım millî hareketi Şubat ihtilalinin ardından 25 Mart'tan 15 Mayıs'a kadar kültür özerkliğine kavuşmak için, 15 Mayıs'tan Kasım'a kadar bölge özerkliği için, Kasım'dan sonra da bağımsızlık için çabalamıştır (Fisher, 2009, s. 160-161). Remzi Paşa'nın raporunda bu dönemlerden sadece sonuncusuna yer verilmiştir.

Kırım'da bulunan Bolşevikler, Kırımlıların millî hükümetine karşı bir ayaklanma hazırlığına girişmişler, Petrograd'da yayımlanan bildirisinin aksine bir ikiyüzlülük örneği göstermişlerdir. Kırım'da millî hükümetle yerel Bolşevikler arasında silahlı çatışmalar bir ihtilalci sınıf mücadelesinden çok bir millî mücadele olarak ortaya çıkmıştır (Kırimal, 1985b, s. 42). Remzi Paşa'nın raporunda da bu yaklaşımın esas olduğu görülmektedir. Raporu geçen çarpışmanın ayrıntısı ise şöyledir: Kırım'da Türklerin ve Rusların demokrasi anlayışları arasında uyumsuzluk baş göstermiş, Sivastopol (Akyar) Harp İhtilal Komitesi bu karışıklıktan yararlanarak 18 Ocak 1918 tarihinde Sivastopol'dan gönderilen ve subaylarını öldürmeleriyle tanınmış "Hacı Bey" torpitobotu, Kırım Tatar Millî Süvari birliklerinin koruduğu Yalta'ya saldırmış, saldırı adeta bir plan dâhilinde Gurzuf gibi yerlere yayılarak sahil boyunca etkili olmuştur. Karaya çıkan mürettebat 700'ü aşmayan süvari birlikleriyle Yalta ile Gurzuf arasındaki ovada savaşmıştır. Muharebe denizden alınan destekle birkaç gün sürmüş, Yalta iki kez düşmüş ve süvari birliklerinin kıyıda içlere çekilmesiyle çarpışma bitmiştir. 19 Ocak'ta ise Kefe'ye

¹² Benzer yaklaşım Türkistan'da da görülmekteydi, (Hayit, 1997, s. 21-22).

çikan Karadeniz Filosu'nun tayfası karşısında gönüllü yerel güçler varlık gösterememiştir. Bunun üzerine Karadeniz Filosu'nun Gözleve ve Kerç'e saldırdığı, bombardımanla buraları ele geçirdiği görülmektedir. Geniş çaplı ve eş zamanlı yapılan bu saldırılar 25 Ocak'ta tüm sahile yayılmıştır. Akmescit'teki Millî Parlamento ise hala kendisini demokratik bir kurum olarak görmekte, bunun tüm imtiyazını elinde bulundurarak Sivastopol Harp İhtilal Komitesi'yle silahlı mücadeleye resmen katılmamaya gayret etmektedir. Karşısındaki iki seçenektan Ruslarla işbirliğine uzak duran Numan Çelebi Cihan ve heyeti, millî güçlere dayanarak mücadeleyi devam ettirme tercihinde bulunmuştur. Demokratik zeminde yürütülmeye çalışılan girişimler ister istemez Rus demokrasisine dayanmak ve Bolşeviklerle işbirliği yerine askerî mücadeleye evrilmiştir (Kırımal, 1985a, s. 31-37). Remzi Paşa'nın üzerinde durduğu husus bu karar ve harekete geçme sürecidir.

Buna benzer bir durum sergilemesi bağlamında Azerbaycan'da Bakü ve Şuşa'da kurulan hükümetin yanı sıra İdil-Ural hakkında bilgiler raporda aktarılmaktadır. O dönemde Kafkasya'da büyük bir toplantı yapılmış, 29 Nisan'da Bakü'de Ali Merdan Topçubaşı¹³ başkanlığında 300 katılımcı ile bir kurultay gerçekleştirilmiş, uzun tartışmaların ardından Rusya'da federasyon sisteminin hayata geçirilmesinin uygun olacağı yönünde karar alınmıştır. Siyasî toplantıların yapıldığı en yoğun bölge ise İdil-Ural olmuştur. O sırada Petersburg'tan Orenburg'a giden Mustafa Çokay¹⁴ genel manzarayı en açık şekilde aktarmakta, Rusların yaklaşımını gözler önüne sermektedir (Çokay, 1988, s. 12-13, 22).

Dönemin özelliklerini aktaran kaynaklarla Remzi Paşa'nın ifadeleri uyusmaktadır. Kazan Müslüman Komitesi başkanlığına seçilen, gazeteciliği ve avukatlığıyla bilinen Fuat Tuktarov, arkadaşlarıyla birlikte 22 Nisan 1917'de önemli bir toplantı gerçekleştirmiş, bu toplantıda alınan kararlar Rusya Müslümanlarının ilerideki taleplerini şekillendirmiştir. Bu kararlara bakıldığında; Rusya'nın federatif bir halk cumhuriyeti olması, Rusya'daki azınlıklara eşit hakların verilmesi, özellikle Tatarlarınki olmak üzere millî hayat ve halkların özerk yönetimlerinin desteklenmesi, Müslümanların yoğun olduğu yerlerde Türk-Tatar dilinin resmi işlemlerde kullanılabilmesi, Kadınlarla erkeklerin eşit haklara sahip olması, Müslüman askerlerin kendi birliklerinde görev yapması, Sibirya ve Türkistan'da Rus kolonizasyonuna son verilmesi, savaşın

¹³ Ali Merdan Topçubaşı (1865-1934), 1918 yılında kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurucularından, dışişleri bakanı, meclis sözcüsü.

¹⁴ Mustafa Çokay (1890-1941), Kazak siyaset ve fikir adamı, gazeteci.

mümkün olan en kısa sürede bitirilmesi olduğu görülmektedir (Devlet, 1998, s. 81-84).

Remzi Paşa'nın raporunda bu kararların etkilerine yer verilmektedir. Raporda daha sonra Müslüman hükümetleri ve askerlerine dair anlatım yapılmakta, Don bölgesindeki Kaledin ordusunun yapısına değinilmektedir. O günlerde Osmanlı basınında çıkan haberlerde bilgilerin belirsizliğinden şikâyet edilmektedir. Önce "Dün Rusya hakkında muhtelif menbalardan gelen haberler yine birbirini tutmamaktadır. Doğrudan doğruya Petersburg Ajansı'nın verdiği malumat, Lenin Hükümeti'nin vaziyete hakim olduğunu gösterdiği halde, bilahare İngiliz menbaları, sulh hükümetinin mevkiini şüpheli gösterecek haberler işaa etmektedirler [yaymaktadırlar]." şeklinde verilen haberlerin ardından gündemde Ukrayna'nın bağımsızlık çabaları, Don bölgesindeki olaylar ve İdil boyundaki çatışmalara yer verilmiş, müteakiben köşe yazılarına ve başyazılara yansımıştır (Kocabaşoğlu ve Berge, 1994, s. 123).

Öte yandan Bozkır ve Türkistan eyaletlerinin özel yapısı dolayısıyla Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen, Karakalpak ve Tacik gibi Türk-Müslümanlardan askere alım olmamış, Rus ordusunda 1914 seferberliğinde çoğunlukla İdil boyundaki Başkurt ve Tatarlar ile Kırım Tatarlarının yanı sıra bir kısım Kafkas Müslümanlarından 200.000 genç silahaltına çağırılmıştır. Rus ordusu bünyesinde millî adlar taşıyan birlikler olduğu gibi bu yapıların tamamıyla Türk-Tatar unsurlardan olduğunu söylemek mümkün değildir. Savaş boyunca cephelerde bulunan Türk topluluklarından çok sayıda kişinin öldüğü, yaralandığı, esir düştüğü kayıtlara geçmiştir. Buna rağmen Rus makamlarınca Türk-Müslüman askerlerin aşağılandığı, küçük görüldüğü belgelerden ve kayıtlara geçmiş anlatılardan anlaşılmaktadır (Devlet, 1991, s. 813). Remzi Paşa'nın raporundaki ifadelere nazaran, Tatar-Başkurt subay kadrosu az sayıda olup komuta mevkiinde Ruslar bulunduğu dile getirilmiştir (Devlet, 1998, s. 237).

Boşeviklerin politikalarının dile getirildiği raporun son bölümünde ise Rus-Romen ilişkilerine, Boşeviklerin Ukrayna ve Finlandiya'daki faaliyetlerine ilişkin örnekler sıralanırken ortaya bir yaklaşım modeli çıkarılmaktadır. Remzi Paşa'nın Boşeviklerin yönetsel yaklaşımları hakkında verdiği bilgiler isabetlidir. Buna rağmen askerî yönden çok cephede yürüttükleri mücadeleye dair değerlendirmesinde yanıldığını söylemek mümkündür.

Remzi Paşa hakkında arşiv kayıtları bir süre sessizliğe bürünmektedir. Bu sessizliğin ardından Enver Paşa'nın imzasını taşıyan bir belgede Remzi Paşa'dan söz edilmektedir. Arşivde bulunan 14 Temmuz 1918 tarihli Enver Paşa'nın imzasıyla Harbiye

Nezaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen bir belgede, Alman ve Osmanlı esirlerine yardım etmek üzere Rusya içinde gönderilen Alman tali komisyonlarına karşılık Rus Kızılhaç komisyonlarının İttifak devletlerine (düvel-i müttefike memâlikine) gitmesi konusunda Rus delegasyonunca (Rus Heyet-i Murahhasa Riyasetince) yapılan öneri Almanlarca bazı şartlara bağlanarak kabul edileceği, Karma Komisyon'da görüşmeler sırasında Remzi Paşa tarafından aynı yönde bir görüşün açıklandığı, bunun Osmanlı Hariciye Nezaretince de uygun görüldüğünden hareketle Kızılay Temsilcisi (Hilâl-i Ahmer Murahhası) Yusuf Akçura Bey'in katılacağı Uluslararası Kızılhaç Toplantısında (Beynelmîlel Salib-i Ahmer İctimaında) bu görüşün savunulması noktasında Yusuf Akçura Bey ile Remzi Paşa'nın bir araya gelmesi gereği Kızılay Derneğine (Hilal-i Ahmer Cemiyetine) bildirildiği ifade edilmektedir (BOA, HR.SYS., 2206/53).

Bu kayıttan sonra, 14 Ekim 1918 tarihini taşıyan ve Osmanlı Başkumandanlık Vekâleti İstihbarat Şubesinde Hariciye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdürlüğüne gönderilen diğer bir yazıda, Petersburg Ataşemiliteri Mirliva Remzi Paşa'nın Kırım'da Alman askerî güçleri genel komutanı General Koch'un yanında bulunduğu ve "Kırım Osmanlı Murahhaslığı"na tayin edildiği görülmektedir (BOA, HR.SYS., 2459/83)¹⁵.

Son olarak TBMM'nin Dersaadet Murahhası Adnan (Adıvar) Bey'e hitaben yazılmış 8 Eylül 1339 (1923) tarihli bir belgede, Rus inkılabından bir süre sonra Moskova'da kurulan sefarette ataşemiliter olarak bulunan Mirliva Remzi Paşa'ya İstanbul'da alınmak üzere Moskova'da yaşayan Mehmed Emin Kaşayof tarafından emaneten verilen on bin Ruble ödendiği, bu paranın Remzi Paşa'dan alınarak iadesi yolunda Moskova Sefareti'ne yapılan başvuru dolayısıyla Remzi Paşa'nın senet kopyasıyla birlikte inceleme yapılması konu edilmektedir (BOA, HR.İM., 83/1, Lef: 1). Konuya ilişkin yapılacak tebliğin ikameti olan İstanbul Bakırköy'de bulunamadığından Bahçekapı'da Ertuğrul Mağazalarına yapılacağı sırada Remzi Paşa'nın birkaç ay önce Ankara'ya gittiği, oradan da Konya ve Adana'ya geçtiği akrabası tarafından dile getirildiği başka bir belgede anlatılmaktadır (BOA, HR.İM., 83/1, Lef: 4, 1339/1923).

¹⁵ Askerî safahâtinde bu göreve 3 Ekim 1918'de geldiği görülmektedir (T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 2009, s. 389).

SONUÇ

Devletlerin strateji belirlemede, diplomatik ilişkiler bağlamında taktikler tayin etmede başvurduğu kaynaklardan biri de askerî istihbarattır. Uzun yıllar gizli ve maliyetli yollarla edinilen bilgilerin doğruluğu şüphe gölgesinden kurtulamamıştır. 19. yüzyılda açık istihbaratın kendini organize ederek teşekkül ettiği ataşemiliterliğin yaygınlaşmaya başladığı yıllarda Osmanlı Devleti de çağın gereklerine uyarak ilk önce Paris'te ve bunu müteakiben St. Petersburg'da elçilikler bünyesinde askerî ataşeler tayin etmiştir. Osmanlı Devleti Rusya ile ilişkiler çerçevesinde Petersburg temsilciliğine büyük önem vermiş, bunu askerî ataşe atamalarında da göstermiştir. Bu görevde 1909-1911 yıllarında bulunmuş Remzi Paşa'nın çalışmanın gündemini oluşturan raporu bu bakımdan kıymetlidir. Asıl adı Mehmet Remzi olan ve 1876 yılında Selanik'te doğan Remzi Paşa, Rumeli'deki avcı taburlarında yaptığı hizmetten midir bilinmez, yıllar sonra "Avcı" soyadını almıştır. 1915 yılında generalliğe yükselen Remzi Paşa'nın 28 Ocak 1918 tarihli raporunun içerik ve tarihsel süreçteki yeri bakımından değerli olduğu görülmektedir.

1917-1918 yılları Rusya'nın değişim ve dönüşüm yıllarıdır. Çarlığı yıkan Bolşevik İhtilali bir anda ortaya çıkmış gibi görünse de ihtilalin gerçekleşmesi birden çok hazırlayıcı unsurun etkisiyle olmuştur. Rusya'nın hem iç dinamikleri hem de değişen dünya dengeleri bu unsurların şekillenmesini sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nı tetikleyici bir etmen olarak gördüğümüz Bolşevik Devrimi'nde Çar II. Nikola tahtından feragat etmiş, geçici hükümet bir süre daha eski siyaseti takip etse de Kasım ayında o da düşmüş, Bolşevikler iktidara gelmiştir. Bolşeviklerin söylemleri arasında ekme ve toprağın yanında barış isteği ön planda olmuştur. Bolşeviklerin yönetimi ele almalarının ardından barış söylemleri yönünde adım attıkları, ateşkes görüşmelerine başladıkları bilinmektedir. Ateşkes görüşmelerini barış görüşmeleri takip etmiştir. Remzi Paşa'nın Rusya'nın askerî yönüne odaklanan raporunun tam bu gelişmelerin yaşandığı dönemde kaleme alınmış olduğu, Osmanlı Devleti'nin bu görüşmelerde elini güçlendirmek için hazırladığı anlaşılmaktadır.

Bu bakımdan raporda Rus ordusundaki bozulmalar ve düzensizliklere geniş yer verilirken firar, yağma, itaatsizlik gibi konulara, cephelelerdeki geri çekilmelere değinilmektedir. Rusya içindeki askerî çekişmeler anlatılırken Kırım, Kafkasya ve Azerbaycan'ın yanı sıra İdil-Ural ve Türkistan'a yer verilmektedir. Buralardaki millî faaliyetler, askerî güç dengeleri bağlamında

aktarılmaktadır. Bolşeviklerin iktidarlarını tesis için ilkeli hareket eder gibi görünüp milli faaliyetlerin askerî açıdan güçlenmesine engel olmak gibi ikiyüzlü tutumlarının açıklıkla ve örneklerle anlatılması oldukça önemlidir.

Bununla birlikte Remzi Paşa'nın 1918 yılının ilk günlerinde Bolşeviklerin çok cephede savaşa girişmesinin bir hata olduğunu belirtmesi, Kırım'da Türk egemenliğinin sağlandığını söylemesi o günlerdeki genel manzaranın okunmasından başka bir şey değildir. Kırım'da dengelerin değişmesi, Numan Çelebi Cihan'ın tutuklanması ve ardından şehit edilmesi çalışmamızın gündemini oluşturan raporun kaleme alınmasından sonra olmuştur. Rusya'da Bolşevik Devrimi tek bir çizgide ilerlemediğinden çok boyutlu ve çeşitli dinamiklerin sürece dâhil olmasıyla gerçekleşmiştir. Bu bakımdan 1917 yılının son günleri ile 1918 yılının ilk ayında Rusya'da yaşananları sarîh bir şekilde ortaya koymak mümkün değildir. Bu belirsizlik Osmanlı basının şikâyet konularından biridir. Belirsizlikle katmerlenen ve değişen dengeler politikanın şekillenmesini olumsuz etkilerken, Rusya'da meslekî tecrübesiyle itibar gören, Alman makamları nezdinde de saygın biri olan Remzi Paşa'nın hazırladığı rapor Osmanlı Devleti'nin dış siyasetteki tutumunun sağlıklı değerlendirilebilmesine imkân tanıdığı düşünülmektedir. Arşiv belgelere yansıdığı kadarıyla Remzi Paşa'nın kendi döneminde isabetli görüşler öne sürdüğü, bunların Osmanlı Devleti'nin çeşitli müzakerelerde takip ettiği siyasete dönüştüğü görülmektedir.

KAYNAKÇA

Armaoğlu, F. (ty.). *20. yüzyıl siyasi tarihi* (12. bs.). İstanbul: Alkım Yayınları.

BOA, HR.HMŞ.İŞO., 235/13, Lef: 1a. (1918, Ocak 28).

BOA, HR.HMŞ.İŞO., 235/13, Lef: 1b. (1918, Ocak 28).

BOA, HR.HMŞ.İŞO., 235/13, Lef: 2a. (1918, Ocak 28).

BOA, HR.HMŞ.İŞO., 235/13, Lef: 2b. (1918, Ocak 28).

BOA, HR.İM., 83/1, Lef: 1. (1339/1923, Eylül 8).

BOA, HR.İM., 83/1, Lef: 4. (1339/1923).

BOA, HR.SYS., 2206/53. (1918, Temmuz 14).

BOA, HR.SYS., 2459/83. (1918, Ekim 14).

- Bushkovitch, P. (2012). *Rusya'nın kısa tarihi* (2. bs.). (Doğan, M., Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Carr, E. (2004). *Bolşevik devrimi 1917-1923* C. III (Birkan, T., Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Carr, E. (2006). *Bolşevik devrimi 1917-1923* C. I (3. bs.) (Suda, O., Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çokay, M. (1988). *1917 yılı hatıra parçaları*. Ankara: Yaş Türkistan Neşriyatı.
- Devlet, N. (1991). Rus ve Sovyet silahlı kuvvetlerinde Türklerin rolü. *X. Türk Tarih Kongresi (22-26 Eylül 1986) III* içinde (ss. 811-830). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Devlet, N. (1998). *1917 Ekim ihtilali ve Türk-Tatar millet meclisi (iç Rusya ve Sibîrya Müslüman Türk Tatarlarının millet meclisi - 1917-1919)*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Devlet, N. (2014). *Rusya Türklerinin millî mücadele tarihi (1905-1917)* (3. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ercişkun, T. (2017). Yeni bilgi ve belgeler ışığında Kaplan[zade] Ahmed Saib (1860-1918). *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, XXXVI(61), 95-138.
- Fisher, A. (2009). *Kırım Tatarları* (Özbilen, E., Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Galiyev, S. (1921). *Jinz Natsionalnastey* [244 (122)].
- Galiyev, S. (2006). Tatarlar ve ekim devrimi (5 Kasım 1921). *Sosyalist Turan* (Gürses, S., Çev.) içinde (ss. 274-279). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Hayit, B. (1997). *Basmacılar Türkistan millî mücadele tarihi (1917-1934)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kâzımzâde, F. (2016). *Transkafkasya için mücadele (1917-1921)* (Çay, C. İ., Çev.). İstanbul: T&K Yayınları.
- Kırım, E. (1985a). Kırım Türklerinin millî mücadelesi (XIX). *Emel*, 150, 42-45.
- Kırım, E. (1985b). Kırım Türklerinin millî mücadelesi (XVII). *Emel*, 148, 31-39.

- Kocabaşoğlu, U. ve Berge, M. (1994). *Bolşevik ihtilâli ve Osmanlılar*. Ankara: Kebikeç Yayınları.
- Kurat, A. (1999). *Rusya tarihi* (4. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Leibman, M. (2017). *Rus devrimi*. (Tiryakioğlu, S., Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Martin, V. (2019). Bolşevik söylemlerinin birinci dünya savaşına etkisi. *TESAM Akademi Dergisi*, VI(2), 177-202.
- Rabinowitch, A. (2008). *Bolşevikler iktidara geliyor* (Konyar, L., Çev.). İstanbul: Yordam Yayınları.
- Reed, J. (1978). *Dünyayı sarsan 10 gün*. İstanbul: Oda Yayınları.
- Resultzade, M. (2017). *Yeni Kafkasya yazıları (1923-1927)* (Akpınar, Y., Türkyılmaz, S. ve Özkaya, Y., Düz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Rosenberg, A. (1969). *Bolşevizm tarihi* (Emeç, A., Çev.). İstanbul: E Yayınları.
- Steinberg, M. (2017). *The Russian revolution 1905-1921*. New York: Oxford University Press.
- Swain, G. (2019). *Rusya devriminin kısa tarihi* (Büyükkarabacak, M., Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. (2009). *Birinci dünya savaşına katılan alay ve daha üst kademedeki komutanların biyografileri C. II*. (Toker, H. ve Aslan, N., Düz.). Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı.
- Troçki, L. (1998). *Rus devriminin tarihi C. I* (Tanatar, B., Çev.). İstanbul: Yazın Yayınları.
- Üçok, C. (1967). *Siyasal tarih* (6. bs.). Ankara: Başnur Matbaası.
- Volin [Vsevolod Mihayloviç Eyhenbaum]. (2017). *Bilinmeyen devrim Rusya 1917-1922* (Akbulut, E., Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Wade, R. (2018). *Rus devrimi 1917* (Özler, E., Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Werth, N. (2004). *1917 Rus devrimi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yaqublu, N. (2018). *Cümhuriyyet qurucuları*. Bakı: Nurlar Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi.

- Yavuz, N. (1995). Erzincan mütarekesinin türk tarihindeki yeri ve önemi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 17(28), 207-232.
- Yıldız, G. (2021). *Osmanlı Devleti'nde askeri istihbarat (1864-1914)* (2. bs.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.